

XVII-XVIII АСРЛАРДА ЯПОНИЯ ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ ТАРАҚҚИЁТИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Бобоев Дониёр

ЎзМУ Тарих йўналиши 2-курс магистранти

XVIII асрнинг ўрталарида Япония феодал давлат сифатида бўлган. Ҳокимият устида Токугава уйи вакиллари бўлиб, Японияда энг кучли сулолалардан бири эди. Токугава ҳуқумдорлари мамлакатда харбий-феодал диктатура тартибини ўрнатган эдилар. Бу сёгун режимига асосланган бўлиб¹, марказлашган давлат сифатида бутун мамлакатни ўз қўл остига бирлаштирган эди.

Токугава уйи мамлакатда давом этиб келаётган ўзаро феодал курашларга барҳам бериб, ягона марказлашган давлатни ташкил топишига асос солади. Марказлашган давлат тузуми турли халқ ҳаракатларини ботирилишига ва феодал тартибларни мустаҳкамлашга имкон яратди.

Япониянинг бирлашув давридаги социал-иқтисодий ислохатлар мамлакатда мавжуд бўлган иқтисодий тарқоқликни бўғиб келаётган ички бозорни торлиги, шаҳарлар тарққиётига бўлган салбий кўринишларга зарба берди ва умумий ички бозорни шаклланишига имконият яратди. Япония жамиятида асосий иқтисодиётни ташкил этган соҳалардан бири йирик ер эгалиги бўлиб, булур ичида энг катта мулкка император эга эди.

Токугава уйи вакиллари мамлакатдаги деҳқончилик қилинадиган ерларнинг тўртдан бирин ташкил этиб, бу ерлар 68 вилоятнинг 47 тасида тарқалган.

Токугава уйи тарафдорлари бирлашган кучлари ва феодал синфлари (XVIII асрнинг биринчи ярми – XIX асрларда) икки гуруҳга бўлинган бўлиб, ҳар бири 200 дан 300 гача феодал уйларидан иборат эди. Биринчи гуруҳлар “даймё авлодлари” (“орудаи даймё”) деб аталган ва улар Токугаванинг энг

¹ “Сёгун” қўмондон маъносиини бериб, бу тизим дастлаб 1192 йили Минамото Еритомо томонидан жорий этилган. Биринчи сёгунни бошқарган феодал уйи вакили Минамото ва Ходзё (1192-1333), иккинчи Асикага (1335-1572) ва учинчи Токугава (1603-1867) йилларда ҳукмронлик қилганлар.

яқин тарафдорларидир. Иккинчи гуруҳда феодал князлар бўлиб, уларни “даймёга бегоналар” (“тодзама даймё”) деб аталган².

Мазкур гуруҳ вакиллари Токугавага душманлик кайфиятида бўлганлар. Токугава уйининг харбий-сиёсий диктатурасида муҳум аҳамиятга эга бўлган тартиблардан бири гаровга ушлаш тартибидир. Бунга мувофиқ ҳар бир княз мамлакат пойтахти – Эдода 4 ой бўлиши ва бу вақтда унинг оиласи ўз уйларида гаров сифатида бўлиши кўзда тутилган. XVIII асрнинг ўтраларида Токугава уйининг таянчи харбий кучлар бўлиб, харбий дворян табақасидан чиққан “самурай” лар (хизматчи) эди.

Булар ўша даврда мамлакат аҳолисининг 17 % ни ташкил этган. Самурайларнинг кўпчиликини ташкил қилишининг сабабларидан бири ҳар бир княз ўзининг ҳимоя қилиши учун маълум миқдорда уларни ушлаб туриш ҳуқуқига эга бўлган. Сёгун ҳукумати томонидан қабул қилинган қонунлар Токугаванинг харбий-феодал диктатурасини мустаҳкамлашга қаратилган. Маҳаллий бошқариш органлари аъзолари Токугава феодал уйига яқин бўлган кишилардан иборат бўлган. Япония императори ҳуқуқий жиҳатдан ҳокимият бошлиғи бўлиб саналса-да, аммо иқтисодий жиҳатдан Токугава уйига қарамлиги туфайли мамлакатни бошқаришда у аниқ таъсир кучига эга эмасди.

Янги давр бошига келиб халқаро муносабатлар жараёни икки хил хусусиятга эга бўлди. Бир томондан Ғарб ва Шарқ мамлакатлари ўртасидаги алоқалар кенгашиган бўлса, бошқа томондан бу мамлакатлар жамиятларининг ривожланишида катта фарқ кузатилди. Японияда ҳам бу даврга келиб ижтимоий-иқтисодий шаклланишда бир қанча ўзига хос белгилар вужудга келди.

Эски ишлаб чиқариш муносабатлар ва янги ишлаб чиқариш кучлари ўртасидаги зиддиятларнинг ўсиши Япония феодал тузумига чуқур ва кенг қамровли инқирозига олиб келди. Натижада XVIII асрнинг бошида деҳқонлар кўзғалони кучайиб, деярли бутун мамлакатнинг иқтисодий ва

² Международные отношения на Дальнем Востоке (1870-1945). – М., 1956, - С.256.

сиёсий марказларини қамраб олиши оқибатида Токугава режимининг қулашига олиб келди.

1958 йил Хидзёси феодал урушларнинг қайта авж олишини олдини олиш мақсадида марказий ҳокимиятни мустаҳкамлаш учун 5 тайро (бош вазир) дан иборат олий бошқарув органини тузган эди. Унга Токугава Иэясу, Маэда Тосиизэ, Уэсугу Кагэацу, Мори Тэрумото ва Укита Хидзэиэлар кирган. Бироқ икки йилдан сўнг Токугава Иэясу валиаҳд шаҳзодага қарши ҳарбий ҳаракатлар бошлаб, 1600 йилда Сэкигахара ёнидаги жангда унга қарши бирлашган феодал князлар устидан ғалабага эришди. Шу даврдан эътиборан Токугава уйи ҳокимиятни ўз қўлига олди.

1603 йил хонадон боши сёгун титулини олиб, Япония феодал ҳукумронларининг янги сулосасига асос солади. XVII аср бошларида Японияда 260 га яқин катта ва кичик князликлар мавжуд бўлиб, умумий аҳоли қарийб 18 миллионга тенг бўлган. Аҳолининг 80 % қишлоқ хужалигида банд бўлган. Токугава оиласи ҳокимиятни кучайтириш мақсадида секин-аста князликларни ўзига бўйсундириб, мамлакатнинг $\frac{1}{4}$ қисмига эгалик қилган³.

Сёгунат томонидан си-но-ко-сё табақавий тизими ўрнатилган 1 . Бу куйидагиларни англатган:

Си – самурайларга

Но – деҳқонларга

Ко – хунармандларга

Сё – савдогарларга тегишли бўлган. Шубҳасиз бу тизимда самурайлар юқори ўринда турган. Си табақасининг асосий қисми сёгун ва унинг атрофида бўлган унинг яқинлардан иборат бўлган. Эски пойтахт Киотода яшовчи Микодо фақат диний маросимларни ўтказган, ҳақиқий ҳокимият эса тўлиқ сёгун қўлида бўлган. Микадо атрофида аристократик амалдорлар - кугэ тўпланган бўлиб, улар ерларга эгалик қилмаганлиги сабабли ҳеч қандай иқтисодий ва сиёсий кучга эга бўлмаган. Улар маошларини Микадодан эмас,

³ Очерки новой истории Японии (1640-1917). – М, 1958. – С.45.

аксинча сёгундан гуруч билан олганликлари сабабли бутунлай унга тобе бўлганлар.

Токугава даврида Японияда хунармандчилик ва савдо маркази бўлган шаҳарлар унча кўп бўлмаган. Улардан энг йириклари Эдо, Осака, Киото, Нагая, Нагасаки, Хакаталар эди. Ҳокимиятни қўлга киритгач Токугава ўз пойтахтини Эдони қуришни бошлади. Бу учун у миператор пойтахти Киотодан узоқда бўлган Канто водийси ҳудудини танлайди. Эдо қурилишидаги харажатларнинг маълум бир қисмини сёгун князликлари зиммасига юклаган. Қурилиш ботқоқ устида олиб борилганлиги сабабли кўп тош ва ўрмонлар керак бўлган. Уларни Идзу ярим оролидан олиб келинган. Ташиш учун 3 минг кема керак бўлган, қурилиш ишларида 10 мингдан ортиқ киши иштирок этган. XVII аср ўрталарида Эдо ва Киото аҳолиси 500 минг, Осака аҳолиси 270 минг кишига етган⁴.

Токугава ҳам Хидэёси каби чет элликлар билан муносабатларни четлаб ўтмади. У хорижликларнинг техник билимларидан ва европаликлар қурулларидан фойдаланишга ҳаракат қилди. Хорижликлар эса мамлакатда ўз таъсирларини мустаҳкамлаш учун христианликни қабул қилган князликлардан фойдаланардилар. XVII аср бошларида мамлакатда 700 минг христиан бўлган. Токугава ҳукумати бундай князларни барчасини ҳокимиятдан четлатди, бир нечасини қатл этди. 1614 йил хорижий динларни қатъий таъқиқловчи фармон чиқарилди.

1636 йилдан бошлаб японияликларга ўз мамлакатлари ҳудудидан ташқарига чиқиш, узоқ саёҳатлар учун мўлжалланган катта кемалар қуриш таъқиқланди. Хорижликларга миссионерлик фаолияти билан шуғулланиш қатъий таъқиқланди. Хорижлик савдогарларга фақат савдо билан шуғулланиш мажбурияти берилди. Барча савдогарлар Нагасакидаги улар учун махсус тузилган кичикина Дэдзима оролчасига кўчирилиб, фаолиятлари қаттиқ назорат қилинди.

⁴ Очерки новой истории Японии (1640-1917). – М, 1958. – С.51.

Шаҳарлар аҳолиси токугава табақавий тизимида энг охирги ўринларда эдилар. (ко – хунармандлар, сё - савдогарлар). Аммо улар бошқаларга караганда юридик жихатдан кўпроқ ҳақ-хуқуқларга эга бўлганлар. Бой савдогарлар ва хунармандларнинг иқтисодий кучи жамиятдаги мавқеларини кучайишига сабаб бўлди. Иккала синф ҳам феодал синфга бириктирилган бўлиб, сёгун ва даймёлар хизматида бўлганлар. Хукмрон синф феодал режимини мустаҳкамлашда уларга суянган.

Ички савдонинг ўсиши, савдо алоқаларининг кенгйиши йирик сиёсий ва иқтисодий жихатдан марказлашган шаҳарларнинг пайдо бўлишига олиб келди. Йирик савдо шаҳарлари Эдо, Осака, Киото, Сакаи, Нагасаки бўлган. Эдода савдогарлар сёгун манфаатларига, Киотода император манфаатларига хизмат қилганлар. Фақатгина Осакада савдогарлар мустақил фаолият юритганлар.

Йирик савдо гильдиялари (кабунакама) ва хунурмандчилик цехлари (дзя) Осакани йирик тижорат марказига, мамлакат “ошхонаси” (дайдокор)га айлантирди. Осака барча князликлар ўз товарларини (гуруч, ипак, ип-газламалар, чинни, қоғоз, мум ва бошқалар) олиб келадиган мамлакатнинг асосий бозорига айланди. Осакада гуруч биржаси бўлиб, унда беогиланган нарх мамлакатнинг барча бозорлари учун мажбурий нарх бўлган. Балиқ, савзавотлар биржаси ҳам бўлган.

XVII асрда маълум товарлар ишлаб чиқаришга ихтисослашган туманлар вужудга келди. Масалан: шимолий ва жанубий-ғарбий Кюсю чинни ва ип-газламалар ишлаб чиқарган, Киото-Нарада парча, ипак газламалар, сакэ, металл маҳсулотлари ишлаб чиқарган. Саэто-сопол ва чинни идишлар, Сацума-шакар, Тоса ва Тесю-қоғоз, Нагано хом- ипак ишлаб чиқарган.

Савдо-сотикнинг ихтисослашуви хунармандчиликка ҳам ўз таъсирини ўтказди. Савдогар хомашё сотиб олиб, хунармандга бериб, қандай маҳсулот ишлаб чиқаришни айтган. Масалан, Кюсюда пахта сотиб олиб, Осакадаги йигирув цехларига топширган, йигирилган ипни бўёқчилар цехларига топширилган, йигирилган ипни бўёқчилар ва тикувчиларга берган.

Хунармандлар шу тариқа ихтисослашиб, савдогарлар таъсирига тушиб қолди. XVI- XVII асрларда эса дастлабкиманфактуралар пайдо бўлди.

Шаҳарлар ҳаётида савдо капитали тобора мустақкам ўрин эгаллай бошлади. Улгуржи савдо билан шуғулланувчи савдогарлар гильдиялари пайдо бўлди. Масалан: Осака компанияси “Хигаки кайсэн” ва “Тару кайсэн” Эдо ва Осака туманларини товар билан таъминлаган “Мицумаэ-бунэ” компанияси Хаккайдо катновларини назорат қилиб, шимолий ва марказий Хонсдан Осакагача бўлган ҳудудларни таъминлаган.

Савдогарларнинг уйлари камтарона безатилган бўлса-да, ичида турли қимматбаҳо буюмлар билан безатилган.

Япония ташқи дунёдан беркитилган бўлса-да, чет эл билан алоқалар тўлиқ узилмаганди. Голландия ва Хитой савдогарлари билан алоқалар сақланиб қолган. Савдо бакуфу амалдорлари монополиясига ўтган. Шу даврда сёгун уйи ва император атрофидаги амалдорлар рухсатнома билан Жанубий-шарқий Осиё мамлакатларига савдо-сотик қилиш учун юборилган. Сёгунат голланд тилини билувчи амалдорлар, улар келтирган китоблари орқали Фарб ҳаёти тўғрисидаги маълумотларга эга бўлган.

Умуман айтганда XVII-XVIII асрларда Япония ўзига хос, яъни бошқа давлатларда кузатилмаган ижтимоий-иқтисодий, сиёсий тараққиёт йўлини босиб ўтди. Ўрта асрларда ҳокимиятни эгаллаган Токугава уйи вакиллари узок йиллар давомида мамлакатни бошқарди. Улар ўзларининг ички имкониятларини ишга солган ҳолда мамлакатни ривожлантиришга ҳаркат қилдилар. Лекин, Япония XVII-XVIII асрларда Шарқий Осиёдаги феодал муносабатларга асосланган ўрта аср давлатларидан бири бўлиб қолди.